

ЕКСПРЕСИВНЕ СИНТАГМЕ СА СУПЕРЛАТИВНИМ ЗНАЧЕЊЕМ

1. Сагласно морфолошком одређењу суперлатива као облика поређења којим се изражава максималан степен испољености неке особине, суперлативним значењем овдје ћемо сматрати свако исказивање неке особине у највишем могућем степену. То значење, општепознато је, може бити изражено морфолошким и синтаксичким формама, тј. може бити исказано како суперлативним облицима придјева и прилога, тако и различитим синтаксичким конструкцијама (синтагмама и реченицама), што на најочигледнији начин потврђују и сљедећи примјери¹:

(1) Без потпуне истине нема ни искрене толеранције, ни правог добросуседства у којем је увек лепо, лепше, *најлепше* чути како добар комшија вреди душло више и од *најбоље* и од *најскупље* куће (Балкан, 235, 25. 1. 2004, 10); *Најмање лош* исход биће мучан компромис између универзалног права на слободу говора и потребе за својеволјном самоконтролом (Политика, 33142, 11. 2. 2006, 2); Иако би требало да буде *најмање загонетан* Титов трећи брак... (Вечерње новости, 27. 7. 2006, 31); И овог пута се показало да смо им ми *најмање важни* (Блиц, 4040, 11. 5. 2008, 2); *Ништа није лакше него* [→ *Најлакше*] се данас отимати о Теслину урну (Вечерње новости, 1. 10. 2006, 2); Недавно се појавила вест која *упечатљивије него ишта друго* [→ *најупечатљивије*] илуструје ширење лаковерности. (Блиц, 3973, 2. 3. 2008, 12); *Боље* најаве *од тога нема!* [→ *То је најбоља* најава] (Вечерње новости, 5. 6. 2008, 47); Нико није *више од нас* уживао [→ *Ми смо највише* уживали] у бенефицијама чланства у ЕУ (Политика, 33965, 31. 5. 2008, 3); *Нико* од мене *није био срећнији* [→ *Ја сам био најсрећнији*] (Политика, 33789, 1. 12. 2007, 21); Али, ево једног који, можда, на најбољи начин сведочи да је овде *црно да црње не може бити* [→ *најцрње*] (Политика, 32970, 20. 8. 2005, 30); ...домаћин је потопљен *да горе не може бити* [→ *најгоре*] (Вечерње новости, 23. 10. 2005, 32) и сл.

У наведеним и сродним примјерима суперлативно значење везује се за придјев изражен или морфолошком формом суперлатива или морфолошком формом компаратива. Форме са суперлативним обликом придјева у свом саставу представљају морфологизирани синтетички (нпр.: *најсрећнији*) или аналитички суперлатив (нпр.: *најмање лош*). Форме с обликом компаратива који у строго одређеном контексту добрија значење суперлатива представљају перифрастичке синтаксичке суперлативне форме (као нпр.: *Нико* од мене *није био срећнији*).

¹ Сви примјери наведени у овој раду ексцерпирани су из извора чији је списак дат на крају рада.

2. Форме и значења синтетичких облика суперлатива описани су у свакој граматици српскога језика, а аналитичке морфолошке и синтаксичке суперлативне форме с интегрисаним придјевом у компаративном или суперлативном облику истраживачи смо анализирали у посебним студијама (Ковачевић 2003: 9–45). Због тога се у овој раду нећемо бавити ни синтетичким ни аналитичким морфолошким или синтаксичким формама суперлатива које подразумијевају присуство компаративног или суперлативног облика придјева или прилога у свом саставу. Предмет овога рада јесте анализа изражавања суперлатива трима изразито експресивним синтагмама у чијем саставу нема експлицираних придјева ни у суперлативном ни у компаративном облику. Од тих трију синтагми двије су супстантивне, а једна адјективна.

А та три типа синтагми, која и јесу искључиви предмет анализе овога рада, репрезентују сљедећи примјери:

- (2) а) Он је *мајстор над мајсторима* у градњи кућа и склоништа (Р. Братић, 48);
- б) То је *питање свих питања*. (Вечерње новости, 25. 1. 2007, 3);
- в) Био сам *сам самцит* у згради Матице српске (П. Милосављевић, 79).

У анализи ћемо се, дакле, бавити структурно-семантичко-стилистичким карактеристикама једног (под)типа супстантивне инструменталне синтагме с приједлогом *над* (а), једног (под)типа генитивне супстантиве бесприједлошке синтагме (б), и једног (под)типа адјективне синтагме (в).

2.1. Инструментална синтагма с приједлогом *над* типа *мајстор над мајсторима* (2а), и у позицији надређеног и у позицији подређеног члана има исту лексему, с тим да је та лексема у надређеном члану по правилу у облику сингулара, а у подређеном члану у облику плурала. Супстантивна синтагма овога типа има фигуративну структуру. Она структурно оваплоћује стилску фигуру која се зове *полиптотон*. „Полиптотон, наиме, подразумијева редупликацију исте лексеме у њеним различитим граматичким облицима. Код полиптотона су, дакле, у редуплицираној лексеми истовјетне граматичке основе, али су различити наставци. У питању је подударност лексичких и неподударност граматичких, тј. релацијских морфема“ (Ковачевић 1998: 143). Из тих разлога полиптотонска структура увијек је и врло стилематична (тј. језички онеобичајена), с тим да је њена стилематичност само подлога за стилогеност, тј. њену стилску вриједност. Стилогеност као стилска вриједност у директној је вези са значењем ових синтагми. А ове синтагме увијек имају суперлативно значење. „У њима је својство чији се степен испољавања пореди карактеристичан део онога што значе именице, а суперлативно издвајање се врши помоћу предлога *над* у конструкцији са именицом у инструменталу множине“ (Пипер 2005: 861). Иако у структури ових синтагми нема адјективних лексема, њима се

увијек као примарно изражава управо суперлативно значење. Предмет² у надређеном и предмети у подређеном члану истоврсни су, али се предмет у надређеном члану издваја по максималној испољености особине која карактерише дату врсту. Тако је *мајстор над мајсторима* онај који је „најбољи од свих мајстора“.

Будући да се у овим синтагмама уопште не експлицира особина која се приписује истоврсној категорији премета, па се самим тим ни максималан степен те особине не експлицира уз предмет издвојен у надређени члан синтагме, јасно је да је овај тип имплицитног изражавања кудикамо експресивнији од конкурентног експлицитног са суперлативним обликом придјева у свом саставу. Експресивност датог типа синтагме посљедица је како стилематичне, фигуративне полиптотонске структуре ове синтагме, тако и једнозначног, иако имплицитног, начина изражавања суперлативног значења у њој. У полиптотонској суперлативној супстантивној синтагми с приједлогом *над* надређени члан, дакле, има улогу *поређенице* (члана који се пореди), а подређени члан у плуралској форми инструментала с приједлогом *над* улогу *поредбенице* (члана са којим се врши поређење).³ Поређеницом се тако у овим синтагмама издваја један од истородних чланова као „најбољи“ или „најзначајнији“.

Овај модел супстантивне полиптотонске синтагме са суперлативним значењем продуктиван је у српскоме језику. Поткласификација ових синтагми могла би се вршити или према значењском типу именица које улазе у њихов састав или према типу имплицитно присутног придјева, чији се највећи степен особине приписује премету у поређеници. Анализа према семантичком типу именица које творе овај тип синтагме свакако је разноврснија. Тако овај тип суперлативне синтагме могу творити: (а) готово све именице са значењем звања, занимања или какве друге дјелатности; (б) именице које означавају истакнуте личности у одређеној дјелатности; (в) именице које означавају различите резултате људских активности (дјелатности); (г) именице које означавају различите појаве, догађаје и манифестације; (д) именице које означавају различите особине; и (ђ) именице којима се означавају типови логичких односа или пак врсте (а) логичких, етичких или аксиолошких појава (категорија).

2.1.1. Од свих именица којима се могу творити полиптотонске суперлативне синтагме овога типа „најподобније“ су именице са значењем различитих људских активности. Готово свака, ако не и свака, именица тога типа може творити овај експресивни тип суперлативне синтагме. У корпусу смо забиљежили следеће потврде за овај тип полиптотонске

² Под „предметом“ овде не подразумевамо само материјалне појаве, него „све оно што може бити материјал запажања, проучавања“ (РКЈ 2007: 1007).

³ О терминима *поређеница* и *поредбеница* в. у Ковачевић (2007: 10).

суперлативне синтагме са именицама којима се означавају вршиоци различитих радњи или активности, као нпр.:

(3а) Минстер Х је *мајстор над мајсторима* (Блиц, 1919, 16. 6. 2002, 6); Лукав је и опрезан, *разбојник над разбојницима* (Р. Брагић, 48); Краде бундеве и лубенице, кромпир и краставце. *Лопужа над лопужама*. (Р. Брагић, 50); „Звер“ Тото Рина *шеф над шефовима* (Прес, 1. 4. 2006, 8: наслов); ...како је наш председник слављен, као и његов отац уосталом, као у најмању руку *заводник над заводницима*, може се десити да се Цимпл упустио у личну истребљивачки акцију свих сумњивих и за срце прираслих његовој супрузи (Куир, 489, 4–5. 12. 2004, 13: И. Бјелица) и сл.

Све наведене синтагме имају суперлативно значење *најбољи* и/или *највећи*. Тако *разбојник над разбојницима* значи *највећи разбојник*, *лопужа над лопужама* – *највећа лопужа*, *шеф над шефовима* – *највећи и/или најзначајнији шеф*, а *заводник над заводницима* значи *највећи и/или најбољи заводник*.

2.1.1.1. А суперлативно значење *највећи* имају и синтагме творене од лексема које именују истакнуте личности у одређеној дјелатности, као нпр.:

(3б) Мадона је *звезда над звездама* (Политика, 31868, 26. 7. 2002, 15); А о Вељи – шта рећи? *Бог над боговима*. (Блиц, 3227, 5. 2. 2006, 10); Дејан Бодирога, *ас над асовима*, јуче се у Риму и званично опростио од кошаркашког терена. (Вечерње новости, 12. 6. 2007, 48); и сл.

2.1.2. Иако лексички не толико разноврстан, у корпусу је најфреквентнији структурни тип синтагме са именицама које значе различите резултате човјекових активности, међу којима су најчешћи они вербалног типа, као нпр.:

(3б) То је *песма над песмама* (Вечерње новости, 31. 3. 2004, Култура, III: Милисав Савић); Завичај је по њему, *реч над речима*, као *песма над песмама*, и памти се с разлогом најдуже (Вечерње новости, 21. 11. 2005, 29); ...написаћете *роман над романима* (Вечерње новости, 24. 1. 2006, 27); Она је „вила што преда ме грану, лепшу је овај не виде свет“, како то песник каже у једној од 14 строфа српске *песме над песмама*. (Вечерње новости, 26. 7. 2006, 29); Која је *реч над речима* у Семолџезику? (Вечерње новости, 26. 2. 2006, 17); Односно, *питање над питањима*, гласи: Које је у интересу уређивачка политика овог листа? (Политика, 33191, 1. 4. 2006, КУН, 13); Речник САНУ је речник свих речника, да не кажем *речник над речницима* (Вечерње новости, 14. 1. 2008, 31: Матија Бећковић); И кључна реченица, *реченица над реченицама*: „Ово је историјска шанса...“ (Блиц, 3987, 16. 3. 2008, 12); Досањан сан човечанства да се направи *машина над машинама* – «перпетум мобиле» (Вечерње новости, 2. 10. 2008, 12: наднаслов); Овога пута не ... о промоцији Коштуничине *књиге над књигама* (Куир, 8. 10. 2008, 13); итд.

Све ове синтагме потцртавају суперлативно значење придјева *највећи*, *најбољи* и/или *најзначајнији*. Тако је *песма над песмама* и *највећа* и *најбоља*

и најзначајнија песма, а исто важи и за речник над речницима, док је нпр. питање над питањима – најзначајније /најбитније питање, и сл.

2.1.3. Суперлативно значење *највећи* и/или *најзначајнији* обједињује и синтагме са редуплицираним лексемама које означавају различите догађаје, појаве или манифестације, као нпр.:

(Зв) И он би мало да се умеша и омирише овај *вашар над вашарима*. (Р. Братић, 52); На реду је дерби, *утакмица над утакмицама*. (Блиц, 2576, 15. 4. 2004, 34); Партизан у четвртак у „*утакмици над утакмицама*“ дочекује Уникаху (Курир, 26. 1. 2007, 23); Которска „*фешта над фештама*“ окупила више од 40 000 туриста и мештана (Вечерње новости, 16. 8. 2004, 45); *Фешту над фештама* сигурно ће пратити и демонстрације левичара (Интернационал, 373, 11–12. 12, 2004, 6); Да такво израчунавање датума *празника над празницима* није правилно, јасно говори Правило светих Апостола (Политика, 32212, 22–24. 4. 2006, 9); Оливер Антић, професор Правног факултета у Београду, сматра да је Дулићева изјава „*скандал над скандалима*“ (Курир, 14. 4. 2008, 2); ... тврдим да је све ово *афера над аферама!* (Курир, 21. 11. 2007, 13); Ово се *Чудо над чудима* и *Догађај над догађајима* зби када се Он, Христос Господ, роди у витлејемској пећини (Политика, 32388, 6–7. 1. 2003, В1); А онда је уследило оно чиме смо почели текст. *Шанса над шансама...* (Политика, 32989, 8. 9. 2005, 24) и сл.

Неке од наведених синтагми подразумевају и значење *највећи* и значење *најзначајнији* (*најбитнији*), као нпр. синтагме *вашар над вашарима*, *утакмица над утакмицама*, *празник над празницима*, *фешта над фештама*, *догађај над догађајима*, док друге имају само значење *највећи*, као нпр.: *шанса над шансама*, *скандал над скандалима*, *афера над аферама*, *чудо над чудима*, и сл.

2.1.4. Овај тип експресивне супстантивне полиптонске суперлативне синтагме може се творити и од именица којима се означава нека особина, као нпр.:

(Зг) Али та женска, *лепота над лепотама*, само је увод у небројене чини Кана (Блиц, 2971, 22. 5. 2005, 18); *Стипсе над стипсама* су брачни пар Живојиновић. (Курир, 11. 11. 2007, 5) и сл.

Ове, као и све синтагме с именицама особине, подразумевају суперлативно значење *највећи*, тако да *лепота над лепотама* значи *највећа лепота*, а *стипса над стипсама* – *највећа стипса*.

2.1.5. Инструментална полиптонска синтагма с приједлогом *над* са суперлативним значењем неријетко се твори и од именица којима се означавају или типови логичких односа или пак врсте (а) логичких, етичких или аксиолошких појава (категорија), као нпр.:

(Зд) То је *неистина над неистинама* (Данас, 2681–2682, 29–30. 1. 2005, Викенд-Данас, XIII); *Услов над условима* (Курир, 593, 11. 4. 2005, 2: наслов); *Каква неправда над неправдама* (Вечерње новости, 13. 11. 2005, 2); Ал’ онда најбох на овај детаљ,

лаж над лажима! (Вечерње новости, 24. 6. 2007, Живот плус, XVIII); *Услов над условима* је борба против корупције (Вечерње новости, 12. 2. 2006, 15); Црна Гора ... може дочекати *апсурд над апсурдима* (Блиц, 1947, 14. 7. 2002, 8); Зар није *парадокс над парадоксом* то што Вас као писца боли рушење једне одређене библиотеке, а не сваке библиотеке? (Књижевне новине, 1059, 1–15. 6. 2002, 24; Бранислав Ђорђевић); *Приоритет над приоритетима* је да имамо аутопут до мора (НИН, 2870, 29. 12. 2005, 42) и сл.

Све наведене и сродне синтагме обједињује компаративно значење *највећи и/или најзначајнији (најбитнији)*. Тако је нпр. *услов над условима* и највећи и најзначајнији услов, исти је случај и са *приоритетом над приоритетима*, док су само значењем *највећи* обиљежене остале забиљежене синтагме овога типа: *апсурд над апсурдима*, *лаж над лажима*, *неистина над неистинама*, *парадокс над парадоксом* и *неправда над неправдама*.

2.1.6. Инструменталне полиптонске синтагме с предлогом *над*, како се из проведене анализе види, обликоване су тако да поређеница и поредбеница буду исте лексеме у различитом граматичком броју: прва у сингулару а друга у плуралу. Ријетки су случајеви када се оба поредбена члана остварују у истоме броју: или у у плуралу, или у сингулару, као нпр.:

(3ђ) *Стипсе над стипсама* су брачни пар Живојиновић. (Курир, 11. 11. 2007, 5); Зар није *парадокс над парадоксом* то што Вас као писца боли рушење једне одређене библиотеке, а не сваке библиотеке? (Књижевне новине, 1059, 1–15. 6. 2002, 24; Бранислав Ђорђевић).

И кад се именице у надређеном и подређеном члану синтагме остварују у истоме броју, као у наведеним примјерима, семантички опсег тих именица мора бити различит. Тако број случајева које покрива множински облик поређенице мора бити неупоредиво мањи од броја случајева које покрива поредбеница. Тако синтагма *стипсе над стипсама* мора значити *неколике стипсе веће од свих осталих стипса*. Слично је и са синтагмама с поређеницом и поредбеницом у сингулару. Тада, наиме, поредбеница мора бити синегдохално употријебљена, тако да њен облик једнине подразумева множину: *парадокс над парадоксом* тако значи *парадокс над свим парадоксима*.

2.1.6.1. У свим случајевима уз поредбеницу се подразумева постојање универзалног квантификатора *сав*. Значење тог квантификатора увијек се у овим синтагмама подразумева, па због тога он по правилу и не бива експлициран. То не значи да квантификатор *све* не може бити експлициран, што потврђује и сљедећи у корпусу забиљежени примјер:

(3е) ... као да је кулинарство *уметност над свим уметностима* (Вечерње новости, 30. 4 – 2. 5. 2007, 61).

Будући да ове синтагме увијек пресупонирају значење наведеног квантификатора, његово навођење у датим синтагмама било би комуникативно плеонастично, што и јесте основни разлог његовом врло ријетком експлицирању.

2.1.6.2. Анализиране полиптотонске инструменталне синтагме с приједлогом *над* по правилу подразумевају максимално испољавање само неколико особина, а то су готово увијек особине које „покривају“ суперлативи придјева: *најбољи*, *највећи* и *најзначајнији/најбитнији*. Ријетки су примјери, попут *слѣдећег*, у којима се овим типом синтагме потцртава неко друго суперлативно значење:

(Зж) Ово је *средина над срединама*: убила се за крајности! (Правда, 18. 7. 2007, 4: Душко М. Петровић).

Синтагма *средина над срединама* има (контекстуално) значење *најчуднија* или *најнеобичнија средина*. И то значење може се сматрати оказионалним, као и свако од суперлативних значења ових синтагми неподводљивих под значења придјева *најбољи*, *највећи* и *најзначајнији/најбитнији*.

2.2. Генитивна бесприједлошка синтагма типа *питање свих питања* и синтаксички и стилистички сродна је нетом анализираној инструменталној синтагми *мајстор над мајсторима* или *питање над питањима*. И ова синтагма је полиптотонског типа. И у њој се иста именица али у различитим падежним облицима реализује и у надређеном и у подређеном члану синтагме. У надређеном члану синтагме та је именица у неком од сингуларних облика падежа, а у подређеном по правилу у бесприједлошком генитиву плурала. Највећа структурна разлика ове у односу на претходну полиптотонску супстантивну синтагму јесте у томе што је претходна остварена с приједлогом а ова без приједлога, тј. што је претходна приједлошка инструментална супстантивна синтагма, а ова бесприједлошка генитивна супстантивна синтагма. И још је једна битна разлика између ових двају конкурентних полиптотонских супстантивних синтагми. У приједлошкој је по изузетку подређени члан праћен квантификативним детерминатором *сав*, док се у генитивној бесприједлошкој тај детерминатор по правилу експлицитно наводи. Уза све то, у творби полиптотонске бесприједлошке супстантивне генитивне синтагме учествује мањи број именица него у творби инструменталне приједлошке полиптотонске синтагме. Супстантивну полиптотонску бесприједлошку генитивну синтагму творе најчешће апстрактне именице, и то невелик број апстрактних именица, као нпр.:

(4) То је *достигнуће свих достигнућа*, *сан свих снова*, укидање свих тешкоћа, остварење земаљског раја (Глас јавности, 1301, 24. 3. 2002, 27); То је *питање свих питања*, то је *програм свих програма* (Вечерње новости, 11. 12. 2003, 5); *Дакле, услов свих услова* да се заиста крене у бољу будућност јесте – стабилна држава (Вечерње новости, 22. 5. 2005, 2); *Питање свих питања* је сарадња РС и БиХ са хашким трибуналом (Вечерње новости, 12. 4. 2006, 4); *Утисак свих утисака*

је то што сам постала бака. (Курир, 4. 1. 2007, 2); Празан новчаник је израстао у *проблем свих проблема*. (Политика, 32144, 5. 5. 2003, 6); Он је нагласио да је то „*минимум свих минимума* за отпочињање свих даљих реформских договора“ (Вечерње новости, 30. 5. 2007, 4); Словеначки министар је оценио да је Косово *тема свих тема* (Вечерње новости, 17. 7. 2007, 3); За НБС је стабилност цена *циљ свих циљева!* (Правда, 30. 8. 2007, 2); ДС тврде да је конституисање парламента и формирање владе „*приоритет свих приоритета*“ (Курир, 8. 2. 2007, 2); Српски репрезентативац Огњен Короман ... одигравање „вечитог дербија“ без присуства публике назвао је „*крајем свих крајева*“ (Курир, 18. 12. 2007, 23); Зна се *приоритет свих приоритета* (Курир, 29. 4. 2008, 2); Драшковић је морао искрено и отворено рећи да је амнестирање НАТО злочина *услов свих услова* да би са нас скинули све знане и незнане санкције. (Вечерње новости, 25. 7. 2004, 2) и сл.

Све су ове синтагме изразито експресивне, с тим да је у подлози њихове експресивности како њихова фигуративна полиптотонска форма тако и имплицитно изражено а веома наглашено суперлативно значење. Овим синтагмама, наиме, увијек се сингуларном појму у надређеном члану приписује максималан степен испољености неке придјевом неексплицитне особине. А та би се особина могла експлицитирати или суперлативом *највећи* (какво значење подразумевају нпр. синтагме *достигнуће свих достигнућа, сан свих снова, проблем свих проблема*) или пак суперлативом *најзначајнији*, односно *најбитнији* (какво значење имају нпр. синтагме *услов свих услова, приоритет свих приоритета, питање свих питања, програм свих програма, тема свих тема*), с тим да та два значења у неким од синтагми интерферирају (као нпр.: *достигнуће свих достигнућа, циљ свих циљева*). Неким од синтагми чак је тешко и одредити значењски суперлативни придјевски еквивалент, као нпр. синтагми *минимум свих минимума* (којој би конкурентна била плеонастичка супстантивна синтагма „*најминималнији минимум*“) или пак синтагми *крај свих крајева* (чији би се еквивалент могао изразити ненормативном конгруентном супстантивном синтагмом „*најзадњи крај*“). Највећем броју синтагми и стилистички и семантички су најближе већ анализирани полиптотонске супстантивне инструменталне синтагме с приједлогом *над*. Највећи број ових синтагми пребацивањем детерминатора *сав* у сферу имплицитности може се трансформисати у инструменталну полиптотонску синтагму, што потврђују како већ наведени из корпуса забиљежени примјери обију синтагми с истим именицама (као нпр.: *услов свих услова // услов над условима, питање свих питања // питање над питањима, приоритет свих приоритета // приоритет над приоритетима*), тако и примјери генитивних бесприједлошких синтагми подложних трансформацији у форму инструменталне синтагме с приједлогом *над*, као нпр.: *достигнуће свих достигнућа → достигнуће над достигнућима, проблем свих проблема → проблем над проблемима, програм свих програма → програм над програмима*, и сл. Те међусобно конверзивне форме полиптотонских синтагми нису, међутим, у потпуности синонимне. Генитивна је без сумње семантички сложенија јер осим значења суперлативности увијек

подразумијева и посесивно значење, тј. њом се показује не само да надређени члан има максималан степен испољености неке особине, него и то да поређеница „супсумира“ поредбеницу, тако да поређеница дјелује као резултат поредбеничког „збира“. Но, и уз запостављање те семантичке разлике, трансформације генитивне у инструменталну полиптонотнску супстантивну синтагму нису увијек могуће. Тако би у неким случајевима трансформације генитивних у инструменталне синтагме биле комуникативно неприхватљиве, као нпр. код синтагми *сан свих снова, минимум свих минимума, крај свих крајева*). Треба, међутим, напоменути да је супституција генитивних инструменталним формама неупоредиво „обухватнија“ од обрнуте. То значи да се генитивне полиптонотске суперлативне синтагме по правилу могу замјењивати инструменталним, док је обрнути случај много рјеђи. Основни разлог томе јесте шира дистрибуција и већа „творбена плодност“ инструменталне од генитивне синтагме. Наиме, број и врста именица које учествују у творби инструменталне синтагме неупоредиво су већи од оних које творе генитивну синтагму. Инструменталне синтагме творе се често и од конкретних и од апстрактних именица, док је творба генитивних синтагми од конкретних именица прије изузетак неголи правило, као нпр.:

(4а) Речник САНУ је *речник свих речника*, да не кажем *речник над речницима* (Вечерње новости, 14. 1. 2008, 31: Матија Бећковић); Да ли «*медиј свих медија*» репрограмира наш мозак? (Политика, 34007, 12. 7. 2008, 10).

У првом од примјера, који садржи обје полиптонотске синтагме – и генитивну и инструменталну – генитивној је синтагми примарно посесивно значење, јер *речник свих речника* првенствено значи *речник који садржи/обједињује све друге речнике*, а тек из и преко тог посесивног изводи се као секундарно и суперлативно значење *најзначајнији/најбољи речник*. Синтагми пак *речник над речницима* основно, ако не и једино, јесте суперлативно значење *најзначајнији/најбољи речник*. Из наведеног примјера се најбоље види да су ова два типа супстантивних синтагми конкурентна по правилу само кад су творени од апстрактних именица, и кад је уз именицу у подређеном члану имплицитно или експлицитно присутан квантификативни детерминатор *сав, сва, све*.

2.2.1. У свим наведеним и анализираним полиптонотским генитивним супстантивним синтагмама (4) квантификативни детерминатор је, како се види, експлицитан. Без његовог навођења синтагме не би имале комуникативне вриједности, што значи да дати детерминатор има статус неиспустиве одредбе, односно функцију обавезног детерминатора. У највећем броју полиптонотских генитивних супстантивних суперлативних синтагми квантификативни детерминатор *све* има статус обавезног детерминатора. То, међутим, није увијек случај, јер обавезни детерминатор *све* није нужан услов конституисања свих него највећег броја ових синтагми. У одређеним случајевима супстантивна полиптонотска генитивна беспри-

једлошка синтаagma реализује се без детерминатора *све*, с тим да се чак и не мора подразумевати његово имплицитно присуство, као нпр.:

(46) Веровао је да ће у новинарству, са тако моћним презименом, постати оно што је Марија Црнобори у позоришту – *врх врхова*. (Политика, 32927, 8. 7. 2005, 27); И тако, окупи се *крем кремова* и нађе се чак и владика (Курир, 437, 2–3. 10. 2004, 13: Исидора Бјелица); У тој ноћи свог првог „*сјаја сјајева*“ – Јованка Броз се изнела у дугој хаљини, од црвеног сатена. (Вечерње новости, 10. 5. 2006, 31); и сл.

Структура ових синтагми иста је као и претходних (4): поређеница је у сингуларној а поредбеница у плуралској форми, а и једна и друга су изражене истом лексемом. Али је значење ових синтагми, бар првих двију, увијек метафорично. Заправо метафоричност и није синтагматског него лексичког типа, јер су са истим метафоричним значењем употријебљене и поређеница и поредбеница. А то значење и у рјечницима је регистровано. Тако *Речник српског језика* за именицу *крем* као једно од значења, и то једино фигуративно, наводи: „3. *фиг. најодабранији део друштва, социјалне, професионалне или сл. групе, друштвени, професионални и сл. врх, елита*“ (РСЈ 2007: 588), док за именицу *врх*, неоправдано не спомињући фигуративност, каже: 5. (обично у мн.) *први, највиши положај или слој у друштву, друштвеној хијерархији; најистакнутији представник, односно представници, руководеће личности, прваци*, 6. *највиши дOMET, врхунац, кулминација* (РСЈ 2007: 176). Управо та фигуративна значења присутна су и овим синтагмама (које, успут буди речено, *Речник* не региструје међу изразима). *Крем кремова* тако значи *најелитнији представник тог најодабранијег дијела друштва*, док *врх врхова* значи *највиши дOMET*. Слично наведеним има и забиљежена синтаagma *сјај сјајева*. То значење могло би се подвести под фигуративно рјечничко значење придјева *сјајан*: „2. *фиг. који се истиче каквоћом (ванредним вредностима, лепотом и др.), ванредан, изврстан* (РСЈ 2007: 1226). Тако *сјај сјајева* у ствари значи *најсјајнији сјај*, а заправо *наиспољенија љепота*.

2.2.2. Овај тип полиптотонске генитивне супстантивне синтагме у једном једином случају изневјерава правило о неподударности броја именице у поређеници и поредбеници. У свим досада навођеним примјерима ових синтагми поређеница је имала облик сингулара, а поредбеница – плурала. У синтагми *дно дна*, која и јесте тај један једини изузетак, и поређеница и поредбеница употријебљене су у облику сингулара. Та синтаagma, судећи по нашем корпусу, није ријетка у употреби:

(4в) ...називали смо их ... камењаркама, *дном дна*. (Курир, 1. 2. 2008, 13); Услови су „*дно дна*“ (Вечерње новости, 12. 1. 2008, 47: наслов); То је *дно дна*. (Прес, 25. 1. 2006, 4); ... ово су слова зла, *дно дна!* (Вечерње новости, 24. 6. 2007, Живот плус, XVIII); Они најозлојађенији избором овакве властодержачке комбинације рекоше да Србија више нема куд, да је ово *дно дна* (Балкан, 249, 8. 2. 2004, 3); Ово је *дно дна*. (Курир, 1. 12. 2007, 23); Француска и Немачка нису у стању да се одрже изнад

три процента дефицита, што је *дно дна* у ЕУ (Борба, 129, 13. 5. 2004, 9); Мушке танге су *дно дна*. (Курир, 12. 9. 2006, 17) и сл.

Оно што одваја ове од свих претходних полиптотонских генитивних бесприједлошких синтагми није само једински облик и надређеног и подређеног члана (тј. и поређенице и поредбенице) него и искључење могућности употребе квантификативног детерминатора *све* уз именицу у поредбеници (у подређеном члану). Структурна уникатност ова синтагме јесте у томе што јој је подређени члан увијек у генитиву сингулара, уз који се искључује могућност експлицирања било каквог па и квантификативног детерминатора. Значењски је ова синтагма аналогна нетом анализираним метафоричним синтагмама *крем крема* и *врх врхова*, с тим да представља њихов својеврсни антоним. Иако рјечници међу изразима уз лексему *дно* не наводе синтагму *дно дна*, њено се значење може извести, али не увијек и поистовијетити са рјечнички издвојеним метафоричким значењем лексеме *дно*: „5. фиг. *најбеднији, најнижи слој друштва, друштвене заједнице*: људи с друштвеног дна.“ (РСЈ 2007: 289). Наиме, синтагма *дно дна* не користи се, попут метафорично употријебљене лексеме *дно*, само за негативну квалификацију особа, него, као то и наведени примјери показују, за квалификацију и лица и предмета. Дакле, синтагма *дно дна* има шире метафоричко значење од рјечнички констатованог метафоричког значења лексеме *дно*. Синтагмом се наглашава испољавање максималног степена негативне особине што је изражавају компаративи придјева *најбједнији, најлошији, најгори, најужаснији*... Будући да се поредбеницом интензивира максималан степен негативне особине, навођење генитива исте именице у поредбеници заправо је комуникативно плеонастично, али стилистички врло експресивно. У питању је, дакле, плеоназам као стилска фигура, а не плеоназам као стилска погрешка (О типовима плеоназама в. исцрпно у Ковачевић 2003: 220–236).

2.3. А стилска плеонастичка вриједност готово је самоочигледна код трећег типа експресивних суперлативних синтагми (2в) које улазе у предмет нашега рада. У питању су придјевске синтагме типа *сам самцит, пун пунцат*, дакле синтагме у којима се придјев подвргава удвајању јер се наглашава „да се у датом случају ради о апсолутном суперлативу, тј. о томе да је придевом именовано својство заступљено у највећем могућем степену“ (Ивић 1995: 319). У овим синтагмама не долази до редупликације хомолексичког придјева, него синтагму чине два по творбеном статусу различита придјева: најприје долази прости (неизведени) придјев (нпр.: *го, сам, нов*) с којим се „уланчава“ истокоријени деривирани придјев изведен са свега неколика суфикса (нпр.: *голцат, самцит, новцијат*). Будући да се – насупротив анализираним супстантивним синтагмама – овдје не понављају исте лексеме у различитим граматичким облицима, него се редуплицирају лексеме различите по творбеном статусу (проста ријеч и твореница) али обједињене истом коријенском морфемом, ове синтагме не оваплоћују фигуративну структуру полиптотона, него структуру

парегменона. „У парегменону се редуплицирана јединица изразно подударно само у дијелу лексичких морфема. Изразна подударност обавезном подразумијева коријенски морфем, али се може протезати и на још неки деривацијски морфем, с тим да никад не може захватати све деривацијске морфеме редуплициране лексема. Речено дериватолошком терминологијом, парегменон подразумијева реализацију двају или више лексема једне творбене породице, тј. лексема обједињених истим коријенским морфемом – у истим исказу“ (Ковачевић 1998: 146). Ове придјевске синтагме са значењем апсолутног суперлатива творене су по парегменонском принципу. Већ та њихова структурна онеобичајеност даје им карактер стилистички обиљежених конструкција. У литератури је већ констатовано да ове синтагме представљају тип „експресивних придјевских образовања“ (Ивић 1995: 327), али се основа њихове експресивности не објашњава. Такође се, неосновано, овај тип синтагми везује само за употребу „у разговорној верзији“ језика „чије је име донедавно гласило *српскохрватски (хрватскосрпски)*“ (Ивић 1995: 327). Овај тип експресивне придјевске синтагме обичан је, међутим, не само у разговорном стилу, него можда још више у књижевноумјетничком, а није несвојствен ни неким жанровима публицистичког стила, што најексплицитније потврђују сљедећи примјери:

(5) ...исто високо чело, исте очи, *исти-истицијати* гркљан (М. Капор, 127); Пјесника сунце огрија. *Право правцато* сунце (Т. Левајац, 36); ...једну *праву правцату* редактуру. (П. Милосављевић, 152); Био сам *сам самцит* у згради Матице српске (П. Милосављевић, 79); Небеса, па она је *гола голцата*, или им се то учинило! (Т. Левајац, 100); Учинише му се чудна врата старе кафане: била су *нова новцијата* и добила су загамњена стакла (М. Капор, 395); А тек ти доручци, из дана у дан, *исти истицијати* (М. Капор, 385); Какви су остали, он је према њима *прави правцати* анђео (М. Капор, 239); ...јер је то *право правцато* чудо (М. Капор, 153); Он је купио *нову новцату* „шкоду фабију“ за само 4. 188 динара (Прес, 2. 7. 2008, 3); *Прави правцати* медија град. (Вечерње новости, 21. 8. 2008, 23); Шта си ово урадио од *нове новцијате* бицикле? (Кратка прича „Просвјетног рада“, Подгорица, 2007, 36: Дејан Вукићевић); Чим с упорном мишљу *једном једнијатом* / Кренем за речју *правом правцијатом* / У папир-пустињи *пустој пустијатој* / Нађем се у причи *истој истијатој*: / Нестану речи *силне силнијате*, / Угасну слике *живе живцијате* ... (М. Бећковић, 341) и сл.

Ове придјевске парегменонске синтагме врло су експресивне. Њихова експресивност директна је последица комуникативне плеонастичности деривираних придјева. Тај придјев, наиме, у овим синтагмама има приоритетно емфатичку улогу: њиме се наглашава суперлативност као максимална заступљеност особине именоване придјевом (уп. Ковачевић 2003а: 258–259). Та емфатичка улога деривираних придјева најбоље се уочава при поређењу ових синтагми са њиховим комуникативно неекспресивним еквивалентима. А ти еквиваленти јесу придјевско-прилошке синтагме с прилогом *потпуно* или *посве* као субординираним чланом⁴. Тако

⁴ Ево и једног примјера из корпуса за тај тип синтагме: Лука је Модрић остао у окружењу, *посве сам*, онако мали и мршав. (Блиц, 4082, 22.6. 2008, 46).

сам самцијат значи потпуно/посве сам, нов новцијат – потпуно/посве нов, прав правцијат – потпуно/посве прав, итд. Комуникативна подударност и стилска неподударност датих синтагми на најбољи начин показују стилску маркираност и наглашену експресивност придјевске парегменонске синтагме. А да деривирани придјев приоритетно има експресивно-стилистичку улогу, види се и по томе што он ријетко може бити сам употребљен, него по правилу долази као „везани члан“ уз основни придјев⁵.

2.3.1. Иако се овим синтагмама може изразити већи број суперлативних адјективних значења неголи полиптонским супстантивним инструменталним и генитивним синтагмама, ипак се и ове синтагме могу сматрати прије малобројним неголи бројним. Разлог је томе чињеница што су суфикси за „појачајне придјеве“ „слабо плодни“ (Бабић 1986: 444). У литератури (Бабић 1986: 444; Клајн 2003: 312–313) као суфикси којима се изводе ти придјевци наводе се: *-џат*, *-џит*, *-џијат*, *-џици*,⁶ а њима свакако треба додати и нашим примјерима потврђени суфикс *-џијат*. Ове суфиксе И. Клајн назива елативним и констатује да са суфиксом *-џат* Речник Матице српске „бележи петнаест оваквих изведеница: *пунџат*, *самџат*, *новџат*, *здравџат*, *живџат*, *џ(ј)елџат*, *б(ј)елџат*, *џрнџат* (с варијантом *џрнџијат*), *голџат*, *суџат*, *правџати* (у одређеном виду), *јединџат* (изузетно од двосложног придева), ретко *старџат*, од заменице *савџат* и од редног броја *прџати* (у одр. виду)“; за суфикс *-џијат* каже да га РМС потврђује само са „*живџијат* (= живџат), *џрнџијат* (у истој одредници са *џрнџат*), док зачудо не бележи подједнако обичне *новџијат* (= новџат) и *здравџијат* (=здравџат) (има их РСАНУ)“, а за *-џит* констатује да је „ређа варијанта од *-џат*, са истим значењем и употребом као и он“ (Клајн 2003: 212–213). У питању је, како се види, укупно петнаестак лексички различитих примјера, с тим да су у творби неких од њих конкурентна два, па чак и три суфикса (нпр.: *самџат*, *самџит*, *самџијат*). Дате суфиксалне придјеве од основног (неизведеног) придјева диференцира само елативни суфикс, па је заправо и њихово значење у датим синтагмама сведено на значење тог суфикса, а то је максимална интензификација особине изражене простим придјевом, чиме цијела синтагма добија суперлативно значење. Будући да међу датим придјевима има и невалитативних, датим синтагмама у тим случајевима конкурентни не могу бити морфолошки суперлативни облици (уп.: *го голџат* : **најголији*; *сам самџит* : **најсамљи*; *исти истиџати* : **најистији*, и сл.), тако да оне остају једини – и то експресиван – начин изражавања суперлативног значења. У случајевима значењске конкурентности датих синтагми са морфолошким суперлативом придјева (као нпр.:

⁵ Тако још Т. Маретић констатује да се „ови придеви не говоре сами, већ само за појачавање онима од којих су изведени; на пр. *го голџат*, *сам самџат* и т.д.“ (Маретић 1963: 371).

⁶ Тај суфикс наводи С. Бабић (1986: 444), поткрепљујући га примјером из А. Г. Матоша: „*исти истаџици*“.

нов новцат: најновији, пун пунцат: најпунји, и сл.), ове синтагме су као изразито експресивне увијек стилски маркиране.

3. Да закључимо. У српском језику постоје три врло експресивна типа имплицитних суперлативних синтагми. Те синтагме, наиме, у свом саставу уопште немају суперлативне (па чак ни компаративне) облике придјева или прилога, него су творене редупликацијом или именичких лексема, или пак придјевских лексема у облику позитива. Двије од тих трију синтагми су супстантивне, а једна адјективна (придјевска). Све три као начин творбе подразумевају редупликацију: супстантивне редупликацију истих лексема и у надређеној и у подређеној позицији синтагме, а адјективна редупликацију истокоријенске придјевске лексеме.

3.1. Супстантивне синтагме остварују се или у форми инструментала с приједлогом *над*, или у форми бесприједлошког генитива, као нпр.: *мајстор над мајсторима, услов над условима, услов свих услова, питање свих питања*, и сл. И једна и друга синтагма оваплоћују фигуративну структуру полиптотона. Већ то полиптотонско фигуративно структурно устројство овим синтагмама даје статус стилски маркираних у односу на конкурентне супстантивне синтагме с експлицираним суперлативом придјева у подређеном члану. А мали је број придјева чије суперлативно значење ове синтагме наглашавају. То су по правилу придјевски суперлативи: *најбољи, највећи и најзначајнији/најбитнији*.

3.1.1. Од наведених експресивних полиптотонски супстантивних синтагми творбено је плоднија инструментална. Инструментална синтагма се, наиме, може творити од много већег броја лексема него бесприједлошка генитивна. Инструментална синтагма твори се и од конкретних и од апстрактних именица, док се генитивна твори готово искључиво од апстрактних, од којих многе подједнако добро „подржавају“ оба модела. Структурна разлика између ова два модела првенствено се тиче статуса квантификативног детерминатора *све* који се у инструменталном моделу синтагме не експлицира уз подређени члан (него је његово значење имплицитно), док је у генитивном моделу синтагме по правилу експлициран (уп. нпр.: *питање над питањима : питање свих питања*) и има статус обавезног детерминатора. Није експлициран само у примјерима с неколике метафорички употребљене именице у саставу синтагме (као нпр.: *врх врхова, крем кремова, дно дна*).

3.2. Док обје супстантивне експресивне синтагме имају фигуративну полиптотонску структуру, дотле је адјективна синтагма грађена по моделу парегменона као стилске фигуре. Ова синтагма, наиме, настаје редупликацијом двију истокоријених придјевских лексема од којих прва представља неизведени придјев, док је друга суфиксална изведеница, као нпр.: *пун пунцат, нов новцијат, сам самцит* и сл. Ове синтагме имају значење апсолутног суперлатива, а свака од њих, будући да нису творене само од квалитативних придјева, за комуникативни конкурент и нема су-

перлативну придјевску форму. По броју придјевских лексема од којих се могу творити, ове су синтагме творбено врло неплодне: рјечници, наиме, биљеже укупно петнаестак придјева од којих се могу творити ове врло експресивне и стилски увијек маркиране синтагме.

ИЗВОРИ

а) књиге

- М. Бећковић – Матија Бећковић, *О међувремену и још понечему*, Подгорица: Октоих, 1998.
- Р. Братић – Радослав Братић, *Зима у Херцеговини*, Београд: СКЗ, 1995.
- М. Капор – Момо Капор, *Елдорадо*, Београд: Новости, 2005.
- Т. Левајац – Тихомир Левајац, *Осмех*, Арт принт, Бања Лука, 2008.
- П. Милосављевић – Петар Милосављевић, *Нови Сад на ватри*, Београд: Књижевне новине, 1989.

б) новине

- Балкан – *Балкан*, дневне новине из Београда.
- Блиц – *Блиц*, дневне новине из Београда.
- Борба – *Борба*, дневне новине из Београда.
- Вечерње новости – *Вечерње новости*, дневне новине из Београда.
- Глас јавности – *Глас јавности*, дневне новине из Београда.
- Данас – *Данас*, дневне новине из Београда.
- Интернационал – *Интернационал*, дневне новине из Београда.
- Књижевне новине – *Књижевне новине*, петнаестодневне новине из Београда.
- Курир – *Курир*, дневне новине из Београда.
- НИН – *НИН*, недељне новине из Београда.
- Политика – *Политика*, дневне новине из Београда.
- Правда – *Правда*, дневне новине из Београда.
- Прес – *Press*, дневне новине из Београда.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: JAZU, Globus.
- Ивић 1995: Милка Ивић, О придевским образовањима типа *пун пунџат*, у: *О зеленом коњу. Нови лингвистички огледи*, Београд: Словограф, 319–331.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Део 2: Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Ковачевић 1998: Милош Ковачевић, Хомографијске и хомофонијске фигуре у афоризму, у: *Стилске фигуре и књижевни текст*, Београд: Требник, 137–156.
- Ковачевић 2003: Милош Ковачевић, Перифрастичка компарација у српском књижевном језику, у: *Грамматичке и стилистичке теме*, Књижевна задруга, Бања Лука, 9–45.
- Ковачевић 2003а: Милош Ковачевић, Таутологија и плеоназам, у: *Грамматичке и стилистичке теме*, Бањалука: Књижевна задруга, 220–236.
- Ковачевић 2007: Милош Ковачевић, Степеновање у оквиру суперлатива, *Наслеђе, год. IV, бр. 6*, Крагујевац: ФИЛУМ, 9–24.
- Маретић 1963: Томо Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Пипер 2005: Предраг Пипер, Категоријални комплекс квалификације и квантификације, у: П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*, Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 830–868.
- РСЈ 2007: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.